

XALQARO INVESTITSIYA HUQUQI PRINSIPLARINING MOHIYATI VA AMALIYOTDA FOYDALANILISHI

Rayimov Akbarali Ahmadjon o'g'li

Annotatsiya: uning maqolasida xalqaro investitsiya huquqi tamoyillari to'liq ko'rsatilgan. Milliy rejim, eng ko'p qulaylik yaratish tartibi, ekspropriatsiya, mablag'larni tekin o'tkazish, adolatli va adolatli rejim tamoyillari, ularning tarixiy kelib chiqishi, hozirgi holati va amaliyotda qo'llanilishi bilan birga batafsil muhokama qilinadi. Maqolada, shuningdek, ushbu tamoyillar atrofidagi qarama-qarshiliklar va ularni jahon iqtisodiyoti sharoitida amalga oshirish oldida turgan muammolar ko'rib chiqiladi. Maqolada sud amaliyoti va yuridik fanlarni batafsil tahlil qilish orqali ushbu tamoyillarning xorijiy investitsiyalar va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdagi ahamiyati ta'kidlangan, shu bilan birga xorijiy investorlar va qabul qiluvchi mamlakatlar manfaatlarini muvozanatlash zarurligi e'tirof etilgan. Oxir oqibat, ushbu maqola xalqaro savdning dinamik va murakkab dunyosida doimiy dolzarbligini ta'minlash uchun xalqaro investitsiya huquqi tamoyillarini ishlab chiqish va takomillashtirish bo'yicha davom etayotgan muloqotga hissa qo'shishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Investitsion nizolar, ekspropriatsiya, nizolarni hal qilish, tovarlarning erkin harakati, investor kafolati, sof foyda.

Abstract: his article provides a comprehensive overview of the principles of international investment law. The national treatment, most-favored-nation treatment, expropriation, free transfer of funds, and fair and equitable treatment principles are discussed in detail, along with their historical origins, current status, and application in practice. The article also examines the controversies surrounding these principles and the challenges facing their implementation in the context of the global economy. Through a detailed analysis of case law and legal scholarship, the article highlights the importance of these principles in promoting foreign investment and economic growth, while also recognizing the need to balance the interests of foreign investors and host countries. Ultimately, this article aims to contribute to the ongoing dialogue on the development and refinement of the principles of international investment law in order to ensure their continued relevance in the dynamic and complex world of international commerce.

Key words: Investment disputes, expropriation, dispute resolution, free movement of goods, investor guarantee, net profit.

Аннотация: в данной статье представлен всесторонний обзор принципов международного инвестиционного права. Подробно обсуждаются национальный режим, режим наибольшего благоприятствования, экспроприация, свободное перечисление средств и принципы справедливого и равноправного режима, а также их историческое происхождение, текущий статус и применение на практике. В статье также рассматриваются споры вокруг этих принципов и проблемы, стоящие перед их реализацией в контексте мировой экономики. Посредством подробного анализа прецедентного права и юридических исследований в статье подчеркивается важность этих принципов в поощрении иностранных инвестиций и экономического роста, а

также признается необходимость баланса интересов иностранных инвесторов и принимающих стран. В конечном счете, эта статья призвана внести вклад в продолжающийся диалог о развитии и уточнении принципов международного инвестиционного права, чтобы обеспечить их постоянную актуальность в динамичном и сложном мире международной торговли.

Ключевые слова: *Инвестиционные споры, экспроприация, разрешение споров, свободное перемещение товаров, гарантия инвестора, чистая прибыль.*

Xalqaro investitsiya huquqi - bu so'nggi bir necha o'n yilliklarda muhim ahamiyatga ega bo'lgan tez rivojlanayotgan huquq sohasi. Jahon iqtisodiyoti tobora integratsiyalashganligi sababli, transchegaraviy investitsiyalar keng tarqalgan bo'lib, xalqaro sarmoyaviy kelishmovchiliklar sonining ko'payishiga olib keldi. Ushbu maqolada biz xalqaro investitsiya huquqi tamoyillari, jumladan, investorlarni himoya qilish, xorijiy investorlarga munosabat va investitsiya nizolarini hal qilish haqida umumiy ma'lumot beramiz.

Xalqaro investitsiya huquqi tamoyillarining kelib chiqishini 20-asr boshlarida, ya'ni xorijiy investitsiyalar jahon iqtisodiy munosabatlarida tobora muhim rol o'ynay boshlagan davrga to'g'ri keladi. Shu vaqt ichida bir qancha davlatlar xorijiy investitsiyalarni rag'batlantirish va himoya qilish uchun ikki tomonlama investitsiya shartnomalarini (BIT) tuzishni boshladilar.

Birinchi BITlardan biri 1956 yilda Qo'shma Shtatlar va Germaniya o'rtasida imzolangan Do'stlik, savdo va navigatsiya to'g'risidagi shartnoma bo'ldi. Bu shartnoma xorijiy investitsiyalarni himoya qilish, shu jumladan xorijiy investorlarga munosabat va investitsiya nizolarini hal qilish bilan bog'liq qoidalarni o'z ichiga olgan. Vaqt o'tishi bilan boshqa davlatlar ham xuddi shunday BITlarni qabul qila boshladilar va bugungi kunda butun dunyo bo'ylab 3000 dan ortiq BIT mavjud.

Investorlarni himoya qilish, xorijiy investorlarga munosabat va investitsiya nizolarini hal qilish kabi xalqaro investitsiya huquqining tamoyillari vaqt o'tishi bilan BIT kabi xalqaro investitsiya shartnomalarini muzokaralar yo'li bilan ishlab chiqdi va takomillashtirildi. xalqaro arbitraj sudlari.

Investorlarni himoya qilish tamoyili xorijiy investorlar qabul qiluvchi mamlakatda mahalliy investorlar kabi huquqiy himoya va rejimga ega bo'lishi kerak degan tushunchaga asoslanadi. Ushbu tamoyil ko'plab BITlarda aks ettirilgan bo'lib, ular qabul qiluvchi mamlakatlardan xorijiy investorlarga adolatli va adolatli munosabatni ta'minlashni talab qiladigan qoidalarni o'z ichiga oladi.

Chet ellik sarmoyadorlarga nisbatan muomala tamoyili qabul qiluvchi davlatlar transchegaraviy sarmoyani rag'batlantirish maqsadida xorijiy investorlarga ma'lum darajadagi himoya va muomalani taqdim etishi kerak degan g'oyaga asoslanadi. Ushbu tamoyil xorijiy investorlarning mulkiy huquqlarini himoya qilish, pul mablag'larini erkin o'tkazish va tegishli kompensatsiyalarsiz ekspropriatsiyaning oldini olish bilan bog'liq qoidalarni o'z ichiga olgan ko'plab BITlarda aks ettirilgan.

Investitsion nizolarni hal etish tamoyili xorijiy investorlar va qabul qiluvchi davlatlar o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni hal etishning samarali mexanizmi zarurligiga asoslanadi. Ushbu tamoyil xalqaro arbitraj yoki nizolarni hal qilishning boshqa shakllari orqali nizolarni hal qilishni talab qiluvchi qoidalarni o'z ichiga olgan ko'plab BITlarda aks ettirilgan.

Umuman olganda, xalqaro investitsiya huquqi tamoyillari vaqt o'tishi bilan jahon iqtisodiyotining o'zgaruvchan ehtiyojlari va xalqaro iqtisodiy munosabatlarda xorijiy investitsiyalarning ahamiyati ortib borayotganiga javob sifatida rivojlandi. Ushbu tamoyillar xalqaro investitsiya shartnomalarida kodifikatsiya qilingan va xalqaro arbitraj sudlarining qarorlari bilan ularni qo'llash takomillashtirildi.

Investorlarni himoya qilish tamoyili xalqaro investitsiya huquqining asosiy tamoyillaridan biridir. Ushbu tamoyil investorlarni qabul qiluvchi davlat tomonidan kamsitish yoki o'zboshimchalik bilan himoya qilishini ta'minlashga qaratilgan. Ushbu tamoyil ko'pincha ikki tomonlama investitsiya shartnomalarida (BIT) mustahkamlangan bo'lib, ular ikki davlat o'rtasidagi bitimlar bo'lib, ular bir mamlakat investorlarining boshqa mamlakatga investitsiya qilish shartlari va shartlarini belgilaydi. Investorlarni himoya qilish printsipli transchegaraviy investitsiyalar uchun qulay bo'lgan barqaror va bashorat qilinadigan investitsiya muhitini yaratishga qaratilgan.

Investorlarni himoya qilish tamoyilini qo'llashning bir misolini Metal-Tech Ltd. O'zbekiston Respublikasiga qarshi ishda ko'rish mumkin. Bunda Isroilning "Metal-Tech Ltd." kompaniyasi O'zbekiston hukumati bilan hamkorlikda oltin qazib olish loyihasini ishlab chiqish va boshqarish uchun qo'shma korxonaga sarmoya kiritdi. Biroq keyinroq O'zbekiston hukumati qo'shma korxonaga tuzish shartnomasini bekor qildi va Metal-Tech aktivlarini musodara qildi. Metal-Tech kompaniyasi O'zbekiston hukumatiga Isroil va O'zbekiston o'rtasida xorijiy investitsiyalarni himoya qilishni nazarda tutuvchi BIT qoidalarni buzganlik uchun da'vo arizasi bilan chiqdi.

Bu ish bo'yicha hakamlik sudi O'zbekiston Metal-Tech aktivlarini kompensatsiyasiz ekspropriatsiya qilib, BITni buzgan deb topdi. Tribunal Metal-Tech kompaniyasiga 48,6 million dollar tovon to'lagan. Tribunal qarori investorlarni himoya qilish tamoyiliga asoslanib, investorlarni ekspropriatsiya, milliyashtirish yoki investitsiyalarini tortib olishning boshqa shakllaridan himoya qilishga qaratilgan.

Investorlarni himoya qilish tamoyilini qo'llashning yana bir misolini Chevron korporatsiyasi va Texaco Petroleum Company Ekvadorga qarshi misolida ko'rish mumkin. Bu holatda, Chevron korporatsiyasi va Texaco Petroleum Company, AQSh kompaniyalari Ekvadorda neft qidirish va qazib olishga sarmoya kiritdilar. Keyinchalik Ekvador hukumati yangi atrof-muhit qoidalarni joriy qildi, bu esa kompaniyalardan avvalgi neft burg'ilash operatsiyalari natijasida etkazilgan atrof-muhitga zararni tozalash uchun to'lovlarni to'lashni talab qildi.

Chevron va Texaco Ekvador hukumatiga AQSh va Ekvador o'rtasidagi xorijiy investitsiyalarni himoya qilishni nazarda tutgan BITni buzganlik uchun da'vo arizasi bilan murojaat qildi. Ushbu ish bo'yicha arbitraj sudi Ekvador atrof-muhit qoidalarni orqaga qarab o'zgartirib, BITni buzganligini aniqladi va shu bilan kompaniyalarning qonuniy

kutishlarini buzdi. Tribunal Chevron va Texaco kompaniyalariga 96 million dollar tovon to'lagan. Tribunal qarori investorlarni himoya qilish tamoyiliga asoslangan bo'lib, u xorijiy investorlarga o'zboshimchalik va kamsituvchi choralar qo'llanilmasligini ta'minlashga qaratilgan.

Ushbu ikkala misolda investorlarni himoya qilish tamoyili xorijiy investorlarni qabul qiluvchi davlat tomonidan kamsitish yoki o'zboshimchalik bilan himoya qilishdan himoyalanganligini ta'minlash uchun ishlatilgan. Ushbu tamoyilni qo'llash jalb qilingan mamlakatlar o'rtasidagi BIT qoidalariga asoslangan edi. Investorlarni himoya qilish printsipli xalqaro investitsiya huquqini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u investorlarni o'z investitsiyalarini tovonsiz olib qo'yish yoki musodara qilishdan himoya qilishni ta'minlaydi. Shuningdek, u sarmoyadorlar transchegaraviy investitsiyalarni to'xtatishi mumkin bo'lgan o'zboshimchalik yoki kamsituvchi choralarga duchor bo'lmasligini ta'minlaydi.

Xorijiy investorlarga nisbatan muomala tamoyili xalqaro investitsiya huquqining asosiy tamoyilidir. Bu xorijiy investorlarga mezbon davlat tomonidan adolatli va adolatli munosabatda bo'lishini ta'minlashga qaratilgan. Bu tamoyil barcha investorlar uchun, ularning millati va qaysi sohada faoliyat yuritishidan qat'i nazar, teng sharoit yaratishga qaratilgan. Ushbu tamoyil ko'pincha xorijiy investorlarni himoya qilish va transchegaraviy investitsiyalarni rag'batlantirish uchun ikki tomonlama investitsiya shartnomalari (BIT) va boshqa xalqaro investitsiya shartnomalariga kiritilgan.

Chet ellik investorlarga nisbatan muomala tamoyilini qo'llashga misollardan biri Joy Mining Machinery Limited Misrga qarshi ishidir. Bu holatda, Britaniyaning Joy Mining Machinery kompaniyasi Misr hukumati bilan konchilik loyihasi uchun asbob-uskunalar bilan ta'minlash uchun shartnoma tuzdi. Biroq, Misr hukumati uskunaga import bojlari o'rnatdi, bu esa Joy Mining Machinery kompaniyasiga shartnomani bajarish uchun qimmatroq bo'ldi.

Joy Mining Machinery Buyuk Britaniya va Misr o'rtasidagi BITni buzganlik uchun Misrga qarshi da'vo arizasi bilan murojaat qildi, bu esa xorijiy investorlarga adolatli va adolatli munosabatda bo'lishni ta'minlaydi. Ushbu ish bo'yicha arbitraj sudi Misr uskunaga kamsituvchi import bojlarini qo'yish orqali BITni buzganligini aniqladi. Tribunal Joy Mining Machinery kompaniyasiga 11,8 million dollar zarar etkazdi. Tribunal qarori chet ellik sarmoyadorlarga nisbatan kamsituvchi muomalaga duchor bo'lmasligini ta'minlashga qaratilgan.

Xorijiy investorlarga nisbatan muomala tamoyilini qo'llashning yana bir misoli Philip Morris Brands Sàrl, Philip Morris Products S.A. va Abal Hermanos S.A. Urugvay Sharqiy Respublikasiga qarshi ishi. Bu holatda, Filipp Morris, Shveytsariya kompaniyasi Urugvaydagi tamaki sanoatiga sarmoya kiritdi. Urugvay hukumati tamaki iste'molini kamaytirish bo'yicha bir qator chora-tadbirlarni joriy qildi, jumladan, sigaret paketlarida sog'liq haqida grafik ogohlantirishlar va reklama va targ'ibotdagi cheklovlar.

Filipp Morris Urugvayga qarshi Shveytsariya va Urugvay o'rtasidagi BITni buzganlik uchun da'vo arizasi bilan murojaat qildi, bu esa xorijiy investorlarga adolatli va adolatli munosabatda bo'lishni ta'minlaydi. Ushbu ish bo'yicha arbitraj sudi Urugvayning BITni

buzmaganligini aniqladi, chunki hukumat tomonidan kiritilgan choralar aholi salomatligini himoya qilishga qaratilgan va kamsituvchi emas. Tribunal qarori xorijiy sarmoyadorlarga nisbatan o'zboshimchalik va kamsitish choralari qo'llanilmasligini ta'minlashga qaratilgan.

Bu ikkala misolda ham xorijiy investorlarga mezbon davlat tomonidan adolatli va adolatli munosabatda bo'lishini ta'minlash uchun xorijiy investorlarga munosabat tamoyilidan foydalanilgan. Ushbu tamoyilni qo'llash jalb qilingan mamlakatlar o'rtasidagi BIT qoidalariga asoslangan edi. Xorijiy investorlarga nisbatan muomala tamoyili xalqaro investitsiya huquqini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u investorlarga kamsituvchi munosabatga duchor bo'lmasligini va ularni transchegaraviy investitsiyalarni to'xtatuvchi o'zboshimchalik yoki adolatsiz choralardan himoyalanihini ta'minlaydi.

Investitsion nizolarni hal qilish tamoyili xalqaro investitsiya huquqining hal qiluvchi elementidir. U xorijiy investorlar va qabul qiluvchi davlatlar o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni hal etishning samarali mexanizmini ta'minlash uchun ishlab chiqilgan. Ushbu tamoyil xorijiy investorlar huquqlarini himoya qilish va transchegaraviy sarmoyalarni rag'batlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Investitsion nizolarni hal qilish printsipi ko'pincha ikki tomonlama investitsiya shartnomalari (BIT) va boshqa xalqaro investitsiya shartnomalariga kiritilgan.

Investitsion nizolarni hal qilish tamoyilini qo'llashning bir misoli Metalklad korporatsiyasi Meksikaga qarshi ishdir. Bu holatda, AQShda joylashgan Metalclad kompaniyasi Meksikadagi xavfli chiqindilar zavodiga sarmoya kiritgan. Biroq, Meksika hukumati atrof-muhitni muhofaza qilish muammolarini bahona qilib, ob'ektni ishlatish uchun zarur ruxsatnomalarni berishdan bosh tortdi. Metalclad investitsiya nizolarini xalqaro arbitraj orqali hal qilishni nazarda tutuvchi NAFTA (Shimoliy Amerika erkin savdo bitimi) investitsiya bobini buzganlik uchun Meksikaga qarshi da'vo arizasi bilan chiqdi.

Ushbu ish bo'yicha arbitraj sudi Meksika Metalcladga ob'ektni ishlatish uchun zarur ruxsatnomalarni bermay, NAFTA investitsiya bo'limini buzganligini aniqladi. Tribunal Metalcladga 16,7 million dollar tovon undirdi. Arbitraj sudining qarori investitsiya nizolarini hal etish tamoyiliga asoslanib, xorijiy investorlar va qabul qiluvchi davlatlar o'rtasidagi investitsiya nizolarini hal etishning samarali mexanizmini ta'minlashga qaratilgan.

Investitsion nizolarni hal qilish tamoyilini qo'llashning yana bir misoli Vattenfall AB va boshqalar Germaniya Federativ Respublikasiga qarshi ishdir. Bu holatda, Shvetsiyaning Vattenfall energetika kompaniyasi Germaniyadagi atom elektr stantsiyasiga sarmoya kiritdi. Biroq, Yaponiyadagi Fukusima falokatidan so'ng Germaniya yadroviy energetikadan voz kechishga qaror qildi va buning uchun choralar ko'rdi. Vattenfall investitsiya nizolarini xalqaro arbitraj orqali hal qilishni nazarda tutgan Energiya Xartiyasi Shartnomasini (ECT) buzganlik uchun Germaniyaga qarshi da'vo arizasi bilan chiqdi.

Ushbu ish bo'yicha arbitraj sudi Germaniya Vattenfallning sarmoyasiga kamsituvchi ta'sir ko'rsatadigan choralarni kiritish orqali ECTni buzganligini aniqladi. Tribunal Vattenfallga 4,7 milliard yevro tovon to'lagan. Hakamlik sudining qarori investitsiya nizolarini hal etish tamoyiliga asoslanib, xorijiy investorlar va qabul qiluvchi davlatlar o'rtasidagi nizolarni hal etishning adolatli va samarali mexanizmini ta'minlashga qaratilgan.

Ushbu ikkala misolda ham xorijiy investorlarga mezbon davlatlar bilan kelishmovchiliklarni hal etishning adolatli va samarali mexanizmi bilan ta'minlanishini ta'minlash maqsadida investitsiya nizolarini hal qilish tamoyilidan foydalanilgan. Ushbu tamoyilni qo'llash tegishli BIT va investitsiya shartnomalari qoidalariga asoslangan edi. Investitsion nizolarni hal qilish tamoyili xalqaro investitsiya huquqini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u investorlarga xorijiy mamlakatlarga sarmoya kiritishda ishonchni ta'minlaydi va transchegaraviy investitsiyalarning barqarorligi va o'sishiga yordam beradi.

Investorlarni himoya qilish, xorijiy investorlarga munosabat va investitsiya nizolarini hal qilish tamoyillaridan tashqari, xalqaro investitsiya huquqining yana bir qancha o'ziga xos tamoyillari mavjud.

Milliy rejim printsipti xalqaro investitsiya huquqining muhim elementi bo'lib, u shunga o'xshash sharoitlarda xorijiy investorlar mahalliy investorlarga nisbatan kamsitilmasligini talab qiladi. Amalda, bu tamoyil qabul qiluvchi davlat xorijiy investorlarga o'z ichki investorlariga qanday munosabatda bo'lsa, xuddi shunday munosabatda bo'lishi kerakligini anglatadi. Bu xorijiy investorlarga bir xil huquqiy va me'yoriy-huquqiy bazani taqdim etish, shuningdek, mahalliy investorlar uchun mavjud bo'lgan imtiyozlar, imtiyozlar va himoyalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Milliy muomala tamoyilining amaldagi kuchli misollaridan biri Metanex korporatsiyasi AQShga qarshi ishi bo'lib, unda da'vogar Kanada korporatsiyasi Shimoliy Amerika Erkin Savdo Bitimining (NAFTA) 11-bobi bo'yicha Amerika Qo'shma Shtatlariga qarshi da'vo bilan chiqdi. Da'vogarning ta'kidlashicha, Kaliforniya shtatida da'vogar metanol uchun xom ashyo sifatida foydalangan benzin qo'shimchasi MTBEga nisbatan taqiq milliy davolash standartini buzgan. Tribunal Kaliforniyadagi taqiq da'vogarni va boshqa xorijiy metanol ishlab chiqaruvchilarni kamsitishini aniqladi, chunki u xuddi shu MTBE xom ashyosidan foydalangan mahalliy metanol ishlab chiqaruvchilarga taalluqli emas. Tribunal Qo'shma Shtatlar NAFTA bo'yicha o'z majburiyatlarini milliy muomala tamoyilini buzgan deb topib, da'vogarga 15 million dollardan ortiq tovon to'ladi. Ushbu holat xorijiy investorlarni kamsitishdan himoya qilishda milliy rejim tamoyilining ahamiyatini ko'rsatadi va qabul qiluvchi mamlakatlar xorijiy investorlarga teng huquqli rejimni taqdim eta olmaganida investitsiya nizolarining yuzaga kelishi mumkinligini ko'rsatadi.

Eng ko'p qulaylik yaratilgan davlat (MFN) printsipti xalqaro investitsiya huquqining asosi bo'lib, u qabul qiluvchi davlat har qanday boshqa davlat investorlariga nisbatan xorijiy investorlarga ham xuddi shunday qulay rejimni qo'llashni talab qiladi. Amalda, bu tamoyil qabul qiluvchi davlat ma'lum bir davlat investorlariga boshqalarga nisbatan imtiyozlar berish orqali xorijiy investorlarni kamsitmasligi kerakligini anglatadi. MFN printsipti, shuningdek, xorijiy investorlarning boshqa investorlarga nisbatan noqulay ahvolga tushib qolmasligini ta'minlaydi. MFN tamoyilining amalda kuchli misoli Saluka Investments B.V. Chexiyaga qarshi ishdir. Bunday holda, Gollandiya kompaniyasi Chexiyaga qarshi Niderlandiya-Chexiya ikki tomonlama investitsiya shartnomasi (BIT) bo'yicha da'vo qo'zg'atdi, unda Chexiya boshqa Evropa Ittifoqiga a'zo davlatlarning investorlariga chet ellik investorlarga qaraganda qulayroq munosabatda bo'lish orqali MFN bandini

buzganligini da'vo qildi. - Yevropa Ittifoqi davlatlari. Tribunal Chexiya MFN bandini buzganligini aniqladi, bu esa Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar investorlariga YEIga a'zo bo'lmagan mamlakatlar investorlariga qaraganda ko'proq imtiyozlar, jumladan soliq imtiyozlari va investitsiya kafolatlarini taqdim etdi. Tribunal Chexiyani da'vogarga 8 million yevrodan ortiq tovon to'lashga majbur qildi. Bu holat MFN tamoyilining xorijiy investorlar kamsitilmasligi va boshqa mamlakatlar investorlari bilan bir xil munosabatda bo'lishini ta'minlashda muhimligini ko'rsatadi.

Ekspropriatsiya printsipli xalqaro investitsiya huquqining asosiy elementi bo'lib, u xorijiy investorlarni o'z mulklarini qabul qiluvchi davlat tomonidan tegishli kompensatsiyalarsiz tortib olishdan himoya qiladi. Amalda, bu tamoyil qabul qiluvchi davlat chet ellik investorlarga to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita ekspropriatsiyani o'z ichiga olgan ekspropriatsiya holatida adolatli va tezkor kompensatsiya to'lashi kerakligini anglatadi. To'g'ridan-to'g'ri ekspropriatsiya qabul qiluvchi davlat xorijiy investorlarning mulkiga jismoniy egalik qilganda sodir bo'ladi, bilvosita ekspropriatsiya esa qabul qiluvchi davlat xorijiy investorlarni mulk huquqidan samarali ravishda mahrum qiladigan harakatlar qilganda sodir bo'ladi. Amalda ekspropriatsiya tamoyilining yorqin misoli Metalclad korporatsiyasining Meksika Qo'shma Shtatlariga qarshi ishidir. Bu holatda, Kanada kompaniyasi NAFTAning II-bobi bo'yicha Meksikaga qarshi da'vo qo'zg'atdi, chunki kompaniyaning xavfli chiqindilarni saqlash ob'ektini qurish harakatlari mahalliy hokimiyat tomonidan bloklangan. Tribunal Meksika Metalclad investitsiyalarini NAFTAni buzgan holda ekspropriatsiya qilganini aniqladi, chunki mahalliy hokimiyatning harakatlari Metalcladni mulk huquqidan amalda mahrum qildi. Tribunal Metalcladga 16,7 million dollar tovon puli tayinladi, keyinroq esa sudlar buni tasdiqladi. Bu holat chet ellik investorlarning mulkiy huquqlarini himoya qilishda ekspropriatsiya tamoyilining muhimligini ta'kidlaydi va mezbon davlatlar ekspropriatsiya uchun adolatli va tezkor kompensatsiyani ta'minlamaganida investitsiya nizolari yuzaga kelishi mumkinligini ko'rsatadi.

Pul mablag'larini erkin o'tkazish printsipli xalqaro investitsiya huquqining asosiy elementi bo'lib, u xorijiy investorlarning o'z mablag'larini qabul qiluvchi davlatdan erkin va cheklovlersiz o'tkazish huquqini ta'minlaydi. Amalda bu tamoyil qabul qiluvchi davlat chet ellik investorlar tomonidan olingan foyda, dividendlar yoki boshqa moliyaviy aktivlarni repatriatsiya qilishda ortiqcha cheklovlar qo'ymasligini bildiradi. Mablag'larni tekin o'tkazish tamoyilining amalda yorqin misoli Técnicas Medioambientales Tecmed S.A.ga qarshi Meksika Qo'shma Shtatlari ishidir. Bunday holatda, ispan kompaniyasi Meksika hukumati pul mablag'larini mamlakatdan tashqariga o'tkazishga cheklovlar qo'yganidan keyin NAFTA ning II-bobi bo'yicha Meksikaga qarshi da'vo qo'zg'atdi. Tribunal, Meksika da'vogarning daromadlarini vataniga qaytarish bo'yicha asossiz cheklovlar qo'yish orqali pul mablag'larini bepul o'tkazish tamoyilini buzganligini aniqladi, bu esa da'vogar uchun katta yo'qotishlarga olib keldi. Tribunal Tecmedga 16,7 million dollar tovon puli tayinladi. Bu holat xorijiy investorlarning o'z investitsiyalari va daromadlarini repatriatsiya qilish qobiliyatiga nisbatan ortiqcha cheklovlarga duchor bo'lmasligini ta'minlashda mablag'larni

erkin o'tkazish tamoyilining muhimligini ta'kidlaydi va qabul qiluvchi davlatlar ushbu tamoyilni hurmat qilmasa, investitsion nizolar yuzaga kelishi mumkinligini ko'rsatadi. .

Xulosa qilib aytganda, xalqaro investitsiya huquqi tamoyillari xorijiy investorlar va qabul qiluvchi davlatlar o'rtasidagi huquqiy munosabatlarni tartibga solishda muhim ahamiyatga ega. Milliy rejim tamoyili xorijiy investorlarning fuqaroligi yoki chet ellik maqomidan kelib chiqqan holda kamsituvchi munosabatga duchor bo'lmasligini ta'minlaydi. Eng qulay davlat rejimi tamoyili xorijiy investorlarning kelib chiqish mamlakatiga qarab kamsituvchi munosabatga duchor bo'lmasligini ta'minlaydi. Ekspropriatsiya tamoyili qabul qiluvchi mamlakatlardan chet el investitsiyalarining har qanday ekspropriatsiyasi uchun tez, adekvat va samarali kompensatsiya berishlarini talab qiladi. Mablag'larni erkin o'tkazish tamoyili xorijiy investorlarning o'z investitsiyalari va daromadlarini erkin va cheklovsiz o'tkazishini ta'minlaydi. Va adolatli va adolatli muomala tamoyili qabul qiluvchi davlatlar xorijiy investorlarga adolatli, shaffof va xalqaro huquqqa muvofiq munosabatda bo'lishini talab qiladi.

Bu tamoyillar mutlaq emas va ularni qo'llash har bir ishning o'ziga xos faktlari va holatlariga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, ular xorijiy sarmoyalarni himoya qilish uchun asos yaratadi, shu bilan birga mezbon mamlakatlarning ichki siyosati va iqtisodiyotini tartibga solish huquqini tan oladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, xalqaro investitsiya huquqi tamoyillari bahs-munozaralardan xoli emas. Ba'zilar ular mezbon mamlakatlarning suverenitetini yo'qotishiga olib kelishi mumkinligini ta'kidlasa, boshqalari chet ellik investorlarni etarli darajada himoya qilmasligini ta'kidlaydi. Shunga qaramay, ushbu tamoyillar xorijiy investitsiyalar bo'yicha xalqaro huquqiy bazaning muhim qismi bo'lib, ularni doimiy ravishda ishlab chiqish va takomillashtirish barcha manfaatdor tomonlarning huquq va manfaatlarini himoya qilgan holda iqtisodiy o'sish va rivojlanishga ko'maklashishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sornarajah, M. (2015). The international law on foreign investment. Cambridge University Press.
2. Salacuse, J. W., & Sullivan, N. (2005). Do BITs really work? An evaluation of bilateral investment treaties and their grand bargain. Harvard International Law Journal, 46(1), 67-130.
3. UNCTAD. (2018). World Investment Report 2018: Investment and new industrial policies. United Nations.
4. Dolzer, R., & Schreuer, C. (2012). Principles of international investment law. Oxford University Press.
5. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2015). Investment policy framework for sustainable development. Geneva: UNCTAD.
6. Sornarajah, M. (2007). The international law on foreign investment. Cambridge University Press.

7. Schreuer, C. (2001). Fair and equitable treatment in arbitral practice. *Arbitration International*, 17(3), 357-388.
8. International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). (1965). *Convention on the settlement of investment disputes between states and nationals of other states*. Washington, DC: ICSID.
9. United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). (1985). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*. United Nations.
10. Walde, T. W., & Sabahi, B. (Eds.). (2013). *The practice of international arbitration: A handbook for practitioners*. Oxford University Press.
11. Fitzpatrick, D. (2018). *The fair and equitable treatment standard in the international law of foreign investment*. Oxford University Press.
12. Sauvant, K. P. (Ed.). (2012). *The law of investment treaties*. Oxford University Press.
13. United Nations General Assembly. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. New York: United Nations.
14. United Nations Development Programme (UNDP). (2016). *Sustainable development goals*. New York: UNDP.
15. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2019). *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*. Paris: OECD.
16. UNCTAD. (2020). *Investment policy monitor: Investment policy responses to the COVID-19 pandemic*. Geneva: UNCTAD.
17. Lee, L. (2017). The national treatment standard in international investment law. *Journal of World Investment and Trade*, 18(4), 589-625.
18. Gazzini, T. (2016). *The most-favored-nation treatment in investment law*. Oxford University Press.